

Kronotorpare.

Ett folkskikt, som med all rätt bör uppmärksammas är *kronotorparna*.

Sedan flera århundraden tillbaka har boendeformen *torp* av skilda slag funnits. Dit hör båtsmanstorp, dagsverkstorp, jordtorp eller småtorp. Det förstnämnda tillkom i samband med indelningsverkets införande under Karl XI:s regeringstid på 1600-talet. De andra slagen av torp tillkom mest under 1700- och 1800-talen. Det kunde t.ex. vara yngre söner till en bonde, vilka vid arvsskiftet fick sig tilldelade ett markområde från stamhemmanet, där de byggde och odlade – ett torp hade tillkommit. Andra, var oftast ungdomar, som intet högre önskade än att överge drängens och pigans roll och istället bilda ett eget hem med allt vad detta innebar av fattigdom och umbäranden. Oftast skedde denna bosättning på böndernas utmarker, ty bönderna ville i allmänhet ej ha någon nybyggare in på knutarna, men däremot var torparen en bra arbetskraftsreserv att ha tillgång till vid behov, t.ex. vid vår-, sommar- och höstarbeten, då den egna arbetskraften ej räckte till.

Dylika bosättningar skedde även på kronans marker, och troligen för att få någon slags ordning på det hela beslöt riksdagen år 1891 att för kronoparkernas vård och bevakning i Norrbottens län upplåta mindre odlingsområden till kronotorp (skogstorp). Givetvis blev dessa kronotorp replikpunkter för kronans tjänstemän under deras tjänsteresor – för den fattiga nybyggarfamiljen ett mången gång icke önskvärt intrång. Upplåtelsen skulle ske för vissa (högst 20) år, med rätt att efter utsyning å kronoparken erhålla byggnads- och stängselvirke samt bränsle och med frihet från avgäld (avgift) under den första upplåtelseiden. Efter frihetsårens slut skulle åbo, som väl odlat och bebyggt torpet, ha företrädesrätt till förnyad upplåtelse mot skälig avgäld. Senare utsträcktes dylika upplåtelser även till Västerbottens län. År 1909 beslöt riksdagen, att upplåtelse av skogstorp skulle upphöra, men istället skulle på kronoparker i de sex norra länen upplåtas odlingslägenheter på 50 års arrende med 15 frihetsår och därefter mot avgäld. Abon skulle icke ha

rätt att överlåta lägenheten på annan person. Genom kungörelse år 1920 har stadgats bl.a. att å kronoparker i Kopparbergs, Gävleborgs, Väster-norrlands och Jämtlands län samt nedom odlingsgränsen i Västerbottens och Norrbottens län må domänstyrelsen till odling och bebyggande under nyttjanderätt upplåta sk. *kronotorp*, i regel 5-8 ha odlingsbar mark, dock blott där kronotorparen kan påräkna nödig tillgång på skogsarbete. Upplåtelsen avser 50 år med arrende- och skattefrihet under de första 15 åren samt optionsrätt (rätt att sluta nytt arrende) för torparen vid arrendetidens utgång. Odlingsbidrag utgår med högst 750:- kronor samt bidrag till uppförande av bostads- och uthus med högst 2.000:- kronor (i undantagsfall 3.000:- kronor). Sedan kontrakterad odlings- och byggnadsskyldighet fullgjorts kan torparen få inlösa torpet med erforderlig skogsmark, om så kan ske utan olägenhet för kronoparken.

Detta är i stora drag de beslut, som upplåtelseerna av kronotorp vilar på, även om andra kungörelser utfärdats under tidernas lopp. Gnissel-fritt har det icke gått alla gånger, då tillämpningen av stadgarna blivit en annan än den enskilde kronotorparen tänkt sig. Speciella frågor som *avträdesersättning* och *friköp av kronotorp* har vållat problem och stri-digheter under flera årtionden. Mer om detta senare.

C:a 3.000 små jordbuk odlades upp under de fyra första årtiondena av vårt århundrade. Detta skedde under stora uppoffringar från krono-torparnas sida. Författaren till boken »Kronotorpens folk« Bo Malm-berg säger: »Dessa fattiga odlare hade lockats av möjligheten att *få ett eget hem*. De hade förspeglats att få utgöra en bofast stam av skogsar-betare. Verkligheten visade sig dock vara en annan än kolonisationsprop-agandans löften. Arbetslöshet med konkurser och exekutiva auktioner blev mångas lott. De flesta nödgades slutligen lämna sina mödosamt byggda hem på kronoparkerna«.

Sammanhållning och solidaritet krävdes för att kunna överleva, och därför bildades i Vilhelmina år 1930 *Sveriges kronotorpare- och kolonist-förbund* (SKKF). Som störst hade förbundet drygt 100 avdelningar med över 1.100 medlemmar från Muonio älv i norr till Älvdalen i söder. Eftersom många kronotorpare av åldersskäl och andra orsaker nödgats lämna sina torp har antalet väsentligt reducerats och nu är antalet nere i c:a 200. Ordförande i förbundet är sedan år 1970 förre kronotorparen Sven Viström, Mellansel, vilken haft vänligheten lämna en del upplys-ningar.

I fortsättningen kommer att redogöras för de intervjuer författaren gjort med ett flertal kronotorpare på kronoparkerna inom Anundsjö socken och i Lövlund inom Björna socken. I de flesta fall rör det sig om människor, som lämnat den aktiva åldern bakom sig och nu förtjänar sitt otium efter många strävsamma år.

Janne Tjärnströms kronotorp i Norrtjärns. Siste innehavaren var Albin Jonsson, Yttersel. Nu är det ödeställe.

Kronotorparbyn Norrtjärn.

Den ligger i norra Anundsjö nära gränsen till Björna socken vid landsvägen Åselvägen—Åbosjö.

Byn anlades år 1834 av Nils Nilsson från Fälltjäl. Sönerna Olof Adam Nilsson och Salomon Nilsson efterträdde fadern. Dessutom fanns torparen Erik Kristoffersson f. 1814 i Solberg. Olof Adam Nilsson och Erik Kristoffersson nämns i det följande. År 1960 fanns i byn 18 personer och 1979 endast två personer.

De tre kronotorpen har var sin historia att berätta.

Torpet längst i söder.

Detta togs upp av Erik Kristoffersson och övertogs av Nils Tjärnström och efter honom sonen Janne Tjärnström. Denne flyttade till Solberg och efterträddes av Albin Jonsson, son till kronotorparen Axel Jonsson i Bläliden, som blev kronotorpare där åren 1939-1965, då han som den siste kronotorparen på detta ställe flyttade till Yttersel.

Albin Jonsson, f. 1915 och hans hustru Hildegard, f. 1919, har här skapat ett gott hem för familjen. Eftersom Albin Jonsson är en duktig hemslöjdare, är hemmet fullt av de finaste alster, vittnande om stor skicklighet i handslöjd. Hustrun Hildegard, dotter till kronotorpar-

Förre kronotorpare Albin Jonsson, f. 1915, och hans hustru Hildegard f. 1919.

änkan Brita Backlund i intilliggande torp, tillhör de kronotorparhustur, som varit med om det mesta i arbetsväg.

Då han började som kronotorpare i Norrtjärn, var det verkligen besvärligt – ingen väg till byn, allt måste bäras. Torpet övertogs med löfte om skogsarbete nära hemmet. Därav blev intet, han fick söka sig arbete miltals hemifrån, varför han fick vara från familjen under vintrarna ibland i flera veckor.

Endast i undantagsfall säger han sig ha mött välvilja från revirets tjänstemän. Som exempel på en viss oginhet nämner Albin Jonsson att år 1942 brann mangårdsbyggnaden ner. Familjen fick då i sex år bo i en gammal bagarstuga med ett rum. Trots att han själv betalat brandstodet, var det först efter påtryckningar bl.a. från hälsovårdsnämnden som domänverket nödgades utbetala försäkringspengarna!

Om sin skolgång hemma i Blåliden berättar Albin Jonsson, att han gick fyra terminer i den halvtidsläsande skolan i Lägsta, resten av de fyra läsåren var han med fadern i timmerskogen, ty familjen bestod av 14 barn, så inkomsterna behövdes. Åren i Norrtjärn var också fyllda av arbete, ty i den egna familjen fostrades sju barn. Torpet hade som mest fem kor och häst, men då skördades även många utslätter. År 1956 fick de telefon och elström till byn, och 1951 körde den första bilen dit på den landsväg, som var under brytning. Handlade gjorde man i Remmarn, Tegelträsk och Lägsta m.fl. affärer, och det var att bära stora bördor, till dess byn fick väg. Sammanhållningen var god i byn, och de hjälpte varandra. Han erinrar sig en vinter, då grannfrun Syster Sandström blivit hastigt sjuk, hur han åkte skidor till byn Lägsta, där man ringde doktorn i Bredbyn, vilken skickade medicin med bussen till

Albin Jonssons samling av slöjdalaster och skyttepriser. Många av de f.d. kronotorparna är duktiga hemslöjdare.

Rödsand, och dit fortsatte han sin skidfärd, hämtade medicinen och åkte i kvällningen åter till Norrtjärn. »Med då var jag verkligen trött efter den mångmila färden». Som andra kronotorpare har Albin Jonsson sysslat mycket med jakt, och många älgar har stupat för hans lod. De många hedersprisen vittnar också att han är en god skytt.

Som de flesta skogsarbetare och kronotorpare är även Albin Jonsson märkt av de många, jobbiga åren i skogen.

Det mittersta torpet.

Detta torp bröts upp av Leonard Backlund och hans hustru Brita, f. 1886, d. 1979, under åren 1910-1918. Han var son till värmlänningen Johan Back i Svartsjön, och Brita var dotter till Erik Petter Sandström i Rödsand. Om sitt växlingsrika liv hade Brita Backlund mycket att berätta. När hon och maken Leonard kom till Norrtjärn, var det blivande torpet endast skogsmark. Arealen blev underhand c:a ett ha odlad jord, där de skördade potatis och litet hö. De hade som mest två kor, några getter och en häst för skogskörslorna. Det mesta höet skördades på myrar och slätterängar. En liten gård om ett rum och kök och ett fähus uppfördes. Något år hade de inget yttertak på gården, ty

Det mittersta torpet i Norrtjärn.

förvärvsarbetet i skogen var så väsentligt, att tiden icke räckte till. Odlingsarbetet fick ske på kvällar, nätter och söndagar. Något år i början på äktenskapet bodde familjen i Malmberget, där maken Leonard arbetade inom gruvindustrin.

Så kom den sk. Spanska sjukan år 1918, då familjen hemsöktes av sjukdomen. Leonard Backlund körde i början på december månad två fjärdingar lingonsylt till Häggsjöbäcken, vilka Brita hade kokat. Där skulle han byta sylten mot potatis, som familjen behövde. Han blev sjuk och låg tre dygn hos »Stor Kalle« – Karl Jonsson. Då Leonard ej blev bättre, kördes han hem till Norrtjärn av »Stor Kalle« och en granne till denne. Tillståndet förvärrades, och efter tre dygn dog han och en liten dotter den 18/12 1918. Nu stod Brita där med fyra oförsörjda barn, men hon hankade sig fram på torpet till 1925, då hon överlät det till »Stor Nicke« Sandström, (f. 1881, d. 1961) och Kristina, en syster till Brita. Med överlåtelsen följde även kreaturen. »Stor Nicke« Sandström var en tvåmeters karl med betydande kroppskrafter, även om han själv sade, att »Stor Kalle« var starkare!

Brita Backlund berättar, att fisket i tjärnar, bäckar och Lägstasjön var bra den tiden, och på vintern åt de ofta saltad »stenbit«. Skolan var en flyttande mindre folkskola mellan Norrtjärn Lägsta-Häggsjöbäcken-Stavro. De veckor skolan höll till i Lägsta gick barnen den fem km långa vägen fram och tillbaka, men då den fanns i Stavro och Häggsjöbäcken

Kronotorparänkan Brita Backlund, f. 1886, d. 1979.

Nils Sandström, kallad »Stor Nicke» Sandström och hans sambo Kristina.

bodde barnen tidvis där, utrustade med en matkista, ty de »födde» sig själva.

Efter att ha haft flera hushållerskeplatser flyttade Brita Backlund in i en pensionärslägenhet i Långviksmon. Livet har farit hårt fram med henne, men de svåra motgångarna har hon överunnit. En f.d. kronojägare säger, att hon var ovanligt arbetsam och hade en arbetsvilja av mera ovanligt slag. Långt upp i sin höga ålderdom har hon bevarat sin spänst. De som kände Leonard Backlund säger, att han var en mycket duktig skogsarbetare.

På detta kronotorp bodde även Alfred Sahlén, men nu är detta torp liksom det föregående öde.

Torpet längst i norr.

År 1910 övertog Olof Tjärnström, f. 1858, d. 1954, ett kronoarrende efter sin far Olof Adam Nilsson och blev kronotorpare, torpet övertogs år 1924 av Anders Sandström, f. 1896, d. vid en bilolycka i Örnsköldsvik 1969. Han var f.ö. bror till den förut nämnda Brita Backlund.

Hans hustru 85-åriga änkefru Syster Sandström i Bredbyn har mycket att berätta om livet på ett kronotorp. Hon var från en liten by inom Åsele. Då familjen var stor, hon hade 11 syskon, fick hon ge sig ut som lillpiga vid 7-års åldern. Som piga (hembitråde) tjänstgjorde hon i olika familjer, tills hon gifte sig år 1924 – alltså i 22 år. Skolgången blev naturligtvis lidande, och hon gick ej mer än tre år i en flyttande mindre folkskola. Som lillpiga började hon med en årslön av 60:- kronor, sedan ökade lönen till 12:- kronor i månaden, då hon var c:a 20 år.

85-åriga fru Syster Sandström,
Bredbyn.

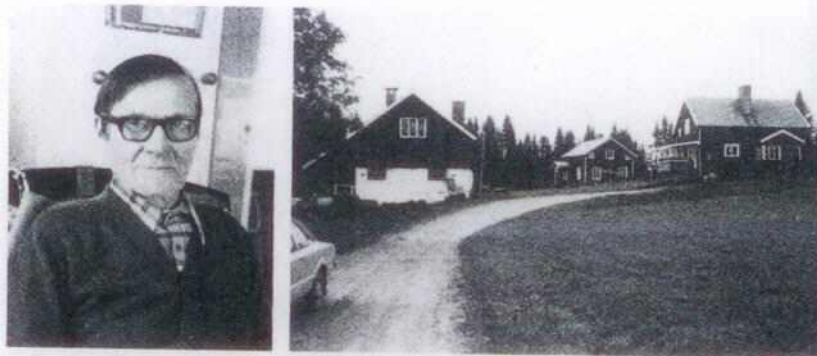
Förre kronotorparen Olof Tjärnström, Norrtjärn, f.
27/8 1858, d. 1/5 1954.

Som kronotorparhustru i Norrtjärn hade hon mycket att bestyra, särskilt som förra arrendatorn Olof Tjärnström bodde hos dem och hade vissa förmåner. Hon berömmar honom och säger, att det var en riktig hedersman. Ringa bidrag för reparationen fick de av kronan, men maken var ju händig! Ibland var det ringa arbete på kronans skogar, så maken fick söka arbete långt från hemmet, och på 1920-talet var det också dåligt betalt – fem kronor per dagsverke för häst och karl!

För att klara sig brukade fru Sandström spinna ull, väva (även vadmal) samt sy gårdens kläder, och hemmet blev liksom ett hotell med många natt- och matgäster, bl.a. jägmästare, kronojägare och skogsarbetare. Många av de förstnämnda kunde vara litet dryga av sig, och såna var icke älskade av kronotorparfamiljerna. Hon berömmar jägm. Vestermark och särskilt den nu pensionerade kronojägaren Gulik Guliksson, Bredbyn, vilken var ett kronobefäl efter deras smak. – Författaren erinrar sig, att han 1924 tillhörde ett taxeringslag om 11 personer. Vi kom fram en kväll med taxeringslinjen till Norrtjärn och fick gästvänligt ligga över natten hos den nygifta familjen Sandström. Och påföljande morgon hade fru Sandström bakat de härligaste bullar åt hela laget att ha som färdkost för följande dagar!

Några år hade de skolan inhyst på övre våningen, och fru Sandström hade t.o.m. några norska flyktingar under kriget, vilka fann en fristad här, tills de for till England för utbildning.

Fru Sandström njuter nu sitt otium i en pensionärlägenhet i Bredbyn, prydd med den finaste handaslöjd, som hennes make tillverkat. Trots ett arbetsamt liv, tycks det hårda arbetet ej ha satt några spår, ty hon är särskilt vital och nyter.

Pelle Tjärnström, Korsbyn. Karl Erik Sandströms kronotorp i Norrtjärn med den äldsta stugan i mitten.
f. 1890, d. 1979.

Kronotorpet övertogs som kronoarrande av sonen Karl Erik Sandström och hans hustru år 1958. Han är anställd som målare hos domänverket och reser vida omkring vid renovering av bostäder. Familjen har ett relativt billigt arrende, och bostaden är väl hållen. På detta kronotorp har man några kor och ungdjur. Sällan ser man en sådan blomsterprakt som vid detta kronotorp. På fastigheten finns två stugor, storstugan är från 1949, ladugård, häbrä m.m. – allt väl underhållet.

Några ytterligare upplysningar har lämnats av Pelle Tjärnström i Korsbyn, f. 1890, d. 1979. Han var son till den förut nämnde Olof Tjärnström. Redan år 1903 började Pelle Tjärnström som skogsarbetare hemma i Norrtjärn. »Stugan blev trång«, och han arbetade på olika platser, mest i skogarbete, fram till 67 års ålder. Han berättar, att under hans tid i Norrtjärn var fisket i de närliggande fiskevattnen en bra »födkrok«. Skogsarbetet under hans ungdomsår var ett fattigmans arbete, särskilt om det var kinkiga kronobefäl. På de små torpen hade man i allmänhet 3-4 kor och häst, och höet från myrarna var nödvändigt att skörda.

Pelle Tjärnström hade liksom andra fjällbor sysslat mycket med jakt och slutade med älgjakt först i 80-års åldern. När författaren frågade denne hedersman, hur många älgar han skjutit, blev svaret 62, därav en på lovlig tid. Vecken därpå fick jag en hälsning från Pelle, att det nog var två älgar på lovlig tid! Han var inte ensam om de jakterna. Allt är nu preskiberat för många år sedan, och det köttet blev nog till stor hjälp åt fattiga och barnrika kronotorparfamiljer.

Kronotorpen öster om byn Lägsta.

C:a fem km söder om Norrtjärn ligger byn Lägsta efter samma

Kronotorparen Edvard Lindberg, Blåvik, och hans hustru Adele.

landsväg högst uppe på Lägstaliden med vacker utsikt. Den hette ursprungligen Rissjölandet och låg ursprungligen nere vid Lägstasjön, men då det var frostlänt där, flyttade åboarna upp till nuvarande plats.

Kronotorpet Blåvik.

C:a 2,5 km öster om Lägsta by ligger kronotorpet Blåvik. Platsen gör skäl för namnet, ty i söder bländer sjön Mossavattnet och i sydväst Stensjön, och därbortom blånande berg. Här bor kronotorparen Edvard Lindberg, f. 1913, d. 1980, med hustrun Adele. De fyra barnen har flugit ur boet. Den som först bosatte sig här hette Erik Ersson.

Hit flyttade år 1911 Sven Lindberg, f. 1872, d. 1927, från Uddersjön i Björna. En broder till honom hette Pelle Lindberg, vilken blev kronotorpare i Holmsjö. Dessa två bröder var skickliga och berömda fiolspelmän omkring sekelskiftet, och de spelade ofta på bröllop.

Öster om det nuvarande bostadshuset finns stenfoten efter den första lilla gården. Bostadsfastigheten jämte ladugård och övriga uthus är i gott skick. Familjen har tre kor och häst och genom att byta bort en myrodling mot det nedlagda torpet efter grannen Axel Jonsson räcker höskörden till. Mjölk bilen går fram till Blåvik.

Edvard Lindberg, som alltifrån barnsben arbetat i skogen, har nu slutat därmed. Makarna har ett välordnat hem, som de byggt upp under hårt arbete. De har även en hyfsad hyra på c:a 700:- per år. De hoppas nu att få friköpa torpet till skäligt pris. Två generationer har odlat upp torpet och offrat sina krafter i kronans tjänst. Detta bör vara skäl nog.

Vid författarens besök en vacker augustidag hade makarna just varit och fiskat några gäddor i Mossavattnet. På hässjorna hängde torv för

Ladugård i Blåvik. Lägg märke till den hässjade torven, som skall bli till strö under kreaturen.

torkning. Den skulle bli till torvströ i ladugården, vilket enbart det vittnade om stort intresse för jordbruket.

Någon ensamhetskänsla får man inte, när man hälsar på i Blåvik, trots att det är 2,5 km till närmaste granne. Nej, familjen Lindberg liksom andra kronotorpare är sällskapliga och väl bevandrade i allt som händer ute i världen, och kaffepannan är alltid varm, ty gästfriheten är stor.

Kronotorpet Blåliden.

Ungefär en halv kilometer öster om Blåvik ligger det f.d. kronotorpet Blåliden intill den gamla kärrvägen till Svartsjön. Detta torp bröts upp av Axel Jonsson, f. 1887, d. 1960. Han var född på kronotorpet Granliden som son till Jon Jonsson, »Jonk Svartsjön», och hans hustru Brita Lovisa Johansdotter, en syster till Jonas Johansson – Mört, i dagligt tal kallad »Mörten».

Axel Jonsson fick börja tidigt i skogsarbete, ty familjen var barnrik. Efter giftermål med Anna Amanda Jonsson, f. 1893, d. 1974 flyttade de till arrendetorpet Blåliden. Där fanns varken hus eller odlingar, och han fick därför uppföra en nödortfö bostad och börja bryta mark. Uppförandet av den lilla stugan skedde på vintern, säger sonen förman Einar Jonsson i Kantsjö. Familjen växte, ty det föddes 14 barn i äktenskapet, varför Axel Jonsson byggde en större stuga jämte ladugård. Vid besök konstaterades, att av husen finns endast ladugårdsbyggnaden kvar. Stora stenrosen vittnar om den odlarmöda han nedlade vid brytningen av de små tegarna. Virket till byggnaderna kransågade han med hjälp av hustrun. Torpet födde 3 kor och häst. Mycket hö skördades på utslätter.

Allt som återstår efter kronotorparen Axel Jonsson i Bläliden är ladugårdsbyggnaden.

Då det var flera mil till närmaste affär och ingen väg fanns fick han bära hem byggnadsmaterial och de förnödenheter hemmet behövde. Många gånger hämtade han varorna i Svartsjön sju km därifrån, men så var också Axel Jonsson en man med ovanliga kroppskrafter. Det berättas av många hur han bar bördor på 100 kilo från Svartsjön och hem till Bläliden. En gång bar han t.ex. 70 kilo i händerna och en järnplog i mesen. Det var börda det! En 85-årig skogsarbetare berättar också, att han och några jämnåriga i ungdomsåren högg timmer tillsammans med Axel Jonsson. Det var en vinter med djup snö, och svårt var det därför att dra fram det grova timret till vägarna. De gjorde då upp med Axel Jonsson att dra fram timret med en sk. sulk (en liten lätt kälke med breda medar). Flera timmar före de andra huggarna begav han sig från kojan, och när de andra kom till skiftet, var föregående dags huggna virke framdraget till vägarna. och ändå högg han mer än någon annan av oss, tillägger sagesmannen.

Hela sitt liv arbetade Axel Jonsson i skogs- och kultiveringsarbeten. År 1942 köpte han ett hemman i Sjö, Anundsjö, och efter ett par år förvärvade han ett jordbruk i Norrgidsjö. Detta bytte han sedan bort mot en gård i Bölen.

Kronotorpet Perstorp.

Detta kronotorp ligger mellan Lägsta och Blåvik norr om Stensjön. Det bröts upp av Per Sjöberg, f. 1862. Familjen bodde här ett antal år till in på 1920-talet, då familjen flyttade därifrån, och torpet blev öde.